

Wąsowiczówna, Teresa

Topografia wczesnośredniowiecznego Sieciechowa

Przegląd Historyczny 50/3, 569-581

1959

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TERESA WĄSOWICZÓWNA

Topografia wczesnośredniowiecznego Sieciechowa

1. Na silnie zalesionych, pogranicznych terytoriach Mazowsza i Małopolski można wyodrębnić kilka skupisk osadniczych, a mianowicie, idąc od zachodu, okolice Skrzyńska, Radomia i Sieciechowa. Poważniejsze zainteresowanie budziło jedynie największe z nich, ośrodek radomski.

Sąsiadujący z nim od wschodu nadwiślański zespół osadniczy w okolicach Sieciechowa nie był dotychczas przedmiotem szczegółowych studiów. Uwaga historyków skupiała się głównie wokół sprawy miejscowego opactwa, choć wciąż dalecy jesteśmy od rozwiązania zagadki jego fundacji. Sieciechów, mimo że położony z dala od głównych ośrodków monarchii wczesnopiastowskiej, odgrywał jednak niepoślednią rolę w dziejach politycznych państwa i z tego powodu trafiał niejednokrotnie na karty średniowiecznych rękopisów i dokumentów. Jest on jedyną miejscowością nadwiślańską, pomiędzy Płockiem a Sandomierzem, o której informacje przekazuje najstarszy polski kronikarz Gall¹. Jeżeli do wiadomości Galla dodamy informacje pochodzące z czasów późniejszych, od XIII w. poczynając², okaże się, że dysponujemy niejaką choć bardzo słabą podstawą źródłową, umożliwiającą charakterystykę małego ośrodka osadniczego, rozwijającego się już od w. XI w pobliżu dwu rzek — Wisty i Wieprza³ na pograniczu małopolsko-mazowiecko-lubelskim.

¹ *Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Małeczyński, MPH, seria II, Kraków 1952, s. 72 i 82, lib. III, cap. 5 i 16.

² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława (=KKK)*, cz. I, Kraków 1874, nr 34, 1252 r., dokument Bolesława Wstydliwego zatwierdzający uposażenie opactwa. Wydaje się, że dokument ten przedstawia ówczesny stan posiadłości klasztornych, których główny zrab pochodzi z XII w. Por. P. David, *Les sources de l'histoire de Pologne à l'époque des Piasts (963—1386)*, Paris 1934, s. 197 oraz 35, 36; tenże, *Les bénédictins et l'ordre de Cluny*, Paris 1939, s. 67—8, por. rec. A. Gieysztora, „Roczniki Historyczne“ t. XVII, z. 1, s. 246—253. Ostatnio na seminarium prof. Kłoczowskięgo w Lublinie wykonano pracę analizującą powyższy dokument. *Kronika Wielkopolska*, MPH t. II, s. 555; *Kronika Janka z Czarnkowa*, MPH t. II, s. 625; Jan Długosz, *Opera omnia* t. X, Kraków 1873, *Hist. Pol.* t. I, lib. II, s. 201; tenże, *Opera omnia* t. VIII, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis (=LB)*, t. II, 564, t. III, s. 258; *Magistri Vincentii Chronicon Polonorum*, MPH t. II, powtarza tylko wiadomości Galla.

³ Dwunastowieczne źródła pisane wspominają o rzece Wieprz, por. S. Kętrzyński, *Ze studiów nad Gerwazym z Tilbury*, RAU whf, t. XLVI, 1903, s. 155.

Wydaje się, że przeprawy sieciechowskie, wbrew moim pierwotnym przypuszczeniom⁴, odgrywały we wczesnym średniowieczu poważną rolę, ustępując znaczeniem na odcinku środkowej Wisły jedynie Zawichostowi. Sieciechów bowiem dla szlaku prowadzącego wzdłuż Wisły ze wschodu na Mazowsze był punktem przeprawy przez zabagnione doliny Wieprza i Wisły, dla dróg kierujących się z południowego zachodu na północny wschód ku okolicom średniego Bugu spełniał również funkcje przeprawy, łącząc zagospodarowany rejon Radomia z mało znanym dla tego okresu czasu osadnictwem prawego brzegu Wisły.

Wczesnośredniowieczny Sieciechów był parokrotnie omawiany w literaturze⁵, na skutek jednak ułamkowości jak i nierównej wiarygodności źródeł⁶ wiadomości o nim są bardzo skąpe⁷. Region ten nie zwrócił na siebie większej uwagi archeologów⁸; nie doczekały się też pełniejszego opracowania pobliskie ośrodki osadnicze wczesnośredniowieczne: książęcy w Świerżach⁹ oraz kościelny w Kocku¹⁰. Za to badania archeologiczne

⁴ Por. T. Wąsowiczówna, *Wczesnośredniowieczne przeprawy na środkowej Wiśle*, „Kwartalnik HKM” t. V, nr 3/4, s. 444. Drogi mazowieckie zapewne w okolicach Lublina dzieliły się na dwie trasy: jedna, podążała przez Grabów, Markuszów, Kurów, Sieciechów, Kochów wzdłuż Wisły na Mazowsze południowe i płockie; druga kierowała się ku północy przez Lubartów, Kock, Łuków w okolice Drohiczyna, a może wprost do Zuzeli, skąd dalej prowadziła aż do Sambii oraz łączyła się z drogą nadbużańską, omijając pozostałe regiony mazowieckie. Droga ta, nieco powyżej Kocka, wkraczała na obszar wododziału Wisły, Wieprza i Bugu, którą to wysoczyzną biegł znany nam z XIII w. szlak napadów litewsko-jaćwieskich; prowadził on znad Buga grzbietem wododziału przez Łuków, Sieciechów ku środkowej Polsce. Coraz więcej danych archeologicznych przemawia za datowaniem śladów osadnictwa już na wiek X/XI, co byłoby dodatkowym potwierdzeniem funkcjonowania wymienionych szlaków już w tym okresie czasu. Por. A. Czapkiewicz, T. Lewicki, S. Nosek, M. Opozda - Czapkiewicz, *Skarb dirhemów arabskich z Czechowa*, Warszawa-Wrocław 1957, s. 12; A. Kamiński, *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź 1953, s. 115 oraz mapa WIG w skali 1:500 000, arkusz Lublin, Warszawa 1947.

⁵ Najlepsze ujęcie całości zagadnienia daje nam artykuł Br. Chlebowskiego w *Słowniku Geograficznym* t. X, s. 490—494. Wiele cennych wiadomości J. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, Radom 1872. Gacki miał dostęp do nie zniszczonej części archiwum sieciechowskiego, które w XIX w. znajdowało się w Archiwum Radomskim. Ponadto zagadnienie kasztelanii omawia S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej (w. XII/XIII)*, Kraków 1927, s. 90 i Z. Wojciechowski, *Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów*, Lwów 1924, s. 50, 51 oraz St. Zajączkowski, *Uwagi nad terytorialno-administracyjnym ustrojem Polski XII w. (na marginesie J. Natanson-Leskiego, „Zarys granic i podziałów Polski najstarszej“)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. VII, 1955, z. 1, s. 285—323, por. s. 300. Sprawy wielkiej własności na tym terenie porusza zarówno St. Zakrzewski, *Nad Wisłą i Wieprzem w XI i XII w.*, „Przegląd Historyczny” t. I, 1906, jak i K. Potkański, *Studia osadnicze, Puszca Radomska, Pisma pośmiertne* t. I, Kraków 1922, s. 141, 143.

⁶ J. Długosz, *Historia Poloniae*, s. 201; LB III, s. 258, opowiadanie o fundacji klasztoru w r. 1010.

⁷ Por. A. Małecki, *Klasztory w Polsce w obrębie wieków średnich*, Lwów 1868.

⁸ Por. J. Gąsowski, *Cmentarzysko w Końskich na tle zagadnień południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. II, Warszawa 1952, s. 81 nn.

⁹ Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej* t. I, nr 2 i t. II, nr 376; *Słownik Geograficzny* t. XI, s. 676, art. Br. Chlebowskiego; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, Radom 1913, s. 146—9.

¹⁰ *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis*, wyd. J. Kochanowski, 301, r. 1239; *Słownik Geograficzny* t. IV, s. 233; J. Majewski, *Hi-*

podjęte nad osadnictwem nadbużańskim¹¹ dają wyniki przydatne i dla badań nad Sieciechowem.

2. Położenie Sieciechowa na zalewowych terenach doliny Wisły powoduje szczególne trudności przy lokalizowaniu jego elementów osadniczych stwierdzonych przez średniowieczne źródła, gdyż liczne powodzie i zmiany koryta Wisły musiały wpłynąć na zmianę topografii.

Te elementy osadnicze to przede wszystkim *castrum* Sieciecha¹², dotyczącym bliżej nie zlokalizowane, oraz *forum* poświadczony w XIII w.¹³, o którym nie wiemy, gdzie się znajdowało i jaki był jego stosunek do późniejszej *civitas*. Dalszą sprawą jest ustalenie miejsca, gdzie pierwotnie wzniesiono klasztor benedyktyński (*locus abbatiae*¹⁴) oraz określenie położenia grodu kasztelańskiego.

Zdawać by się mogło, że szeroka dolina wiślana oraz bliskie ujście Wieprza, zarówno ze względu na swą bagnistość, jak i częste od XII/XIII w. wylewy obu rzek, nie sprzyjały osadnictwu. Mimo jednak licznych wzmianek u Długosza¹⁵ o katastrofalnych dewastacjach czynionych przez powodzie, osadnictwo uparcie trzymało się tych obszarów. Zapoznanie się

---

historia miasta Kocka, Kock 1928, oraz wartościowe studium nowożytnych dziejów Kocka: W. Trzebiński, *Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce w wieku Oświecenia*, „*Studia z historii budowy miast*“, Warszawa 1955, s. 100—107.

¹¹ R. Jakimowicz, *Wschodnia granica osadnictwa mazowieckiego w X i XI w. z Jaćwieżą i Rusią i zasięg kolonizacji mazowieckiej na wschodzie*, *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich* t. I, Lwów 1935, s. 246—250; St. Zajączkowski, *Najdawniejsze osadnictwo polskie na Podlasiu*, „*Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*“ t. V, 1936, s. 13—44; A. Kamiński, op. cit., s. 40 oraz *Z badań nad pograniczem polsko-ruskim-jaćwieskim w rejonie rzeki Sliny*, „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXIII, 1956, z. 2, s. 131—168. Por. J. Wiśniewski, *W sprawie badań nad pograniczem Jaćwieży*, „*Przegląd Historyczny*“ t. XLVIII, 1957, z. 2, s. 319—326; K. Musianowicz, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w roku 1954 w Drohiczyźnie pow. Siemiatycze*, „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXII, 1955, z. 3/4, s. 332—345; *Badania wykopaliskowe w roku 1955 w Drohiczyźnie pow. Siemiatycze*, „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXIII, 1956 z. 2, s. 169—176, oraz *Wczesnośredniowieczny ośrodek handlowy w Drohiczyźnie pow. Siemiatycze*, „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXIV, 1957, z. 4, s. 285—298; A. Poppe, *Napis staroruski z XII w. na rękojeści noża z Drohiczyzna*, „*Kwartalnik HKM*“ 1955, nr 3, s. 621—624; tenże, *Zabytek epigrafiki staroruskiej*, „*Studia Źródłoznawcze*“ t. I, 1957, s. 89—108; por. J. Antoniewicz, *Niektóre dowody kontaktów słowiańsko-pruskich w okresie wczesnośredniowiecznym w świetle źródeł archeologicznych*, „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXII, 1955, z. 3/4, s. 273 nn, oraz komunikaty dotyczące prac ratowniczych nad Bugiem; K. Dąbrowski, *Archeologiczne badania powierzchniowe w dolinie rzeki Bugu*, „*Dawna Kultura*“ 1954, z. 3, s. 132—135 i „*Wiadomości Archeologiczne*“ t. XXII, 1955, z. 1, s. 88—92 (komunikaty K. Dąbrowskiego, W. Bernata, J. Miśkiewicza, P. Komorowskiego, T. Węgrzynowicz).

¹² Anonima tzw. *Galla Kronika*, s. 72 i 82.

¹³ KKK I, nr 34, r. 1252.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Długosz, LB III, s. 269; J. Gacki, op. cit., s. 5—6, zestawia zniszczenia, jakie Wisła uczyniła w dobrach sieciechowskich od czasów Długosza po r. 1819. W czasie wylewu w r. 1774 w „*klasztorze sieciechowskim o tysiąc kroków od zwykłego koryta Wisły wówczas odległym i na wzgórku położonym, woda na cmentarzu i na dolnych korytarzach długo stała*“.

z mapą geologiczną¹⁶ i mapą gleb¹⁷ tych terenów zagadkę tę po części rozwiązuje.

Począwszy od północnego skraju pasma lessowego okolic Kurowa jest to jedyny urodzajny rolniczo teren aż po ujście Pilicy. Tylko wąska „rywna“ dolinna na odcinku Gołąb-Magnuszew mogła być miejscem dogodnym dla gospodarki rolnej. Obie te trasy rzeczne, zarówno wschodnia, stężycka, jak i zachodnia, przytykająca do skraju puszczy radomskiej, były granicą urodzajnych mądów i piasków. Główny zrąb nadania dla klasztoru sieciechowskiego w tej okolicy mieści się w dolinie rzecznej. Mimo rozwiniętej silnie zapewne już we wczesnym średniowieczu gospodarki leśnej w tych okolicach — sprawa terenów uprawnych jak również łąk¹⁸ była najistotniejsza dla osadnictwa. W tej „rywnie“ rzecznej mieszczą się też posiadłości najbliższych sąsiadów Sieciechowa od południa — wsie Jaksy¹⁹ i łąki Krzywosąda²⁰.

Zarówno dzisiejsze podmokłe łąki jak i dawne przekazy kartograficzne²¹ i legenda miejscowa²² wykazują, że rozlewiska Wisły, buszujące bezkarnie po dolinie do XIX w., tzn. do pierwszych systematycznych regulacji koryta wiślanego, zajmowały całą nizinę rzeczną. Możliwe, że i główny nurt rzeki płynął skrajem lewobrzeżnej terasy²³, zostawiając zespół sieciechowski na prawym brzegu. Osady i wsie dzisiejsze rozlokowane są na kępach pośród bagien i łąk (częściowo osuszonych), a pola uprawne do początków XIX w. zmieniały swe miejsce zależnie od wylewów Wisły i jej rozlewisk.

3. Gród Sieciecha z końca XI w., będący zapewne ośrodkiem władcy tego możnowładcy, znany nam jest przede wszystkim z przekazów Galla. Dowiadujemy się z kroniki: o przewiezieniu Zbigniewa na Mazowsze (po bitwie pod Kruszwicą w r. 1096) i uwięzieniu w grodzie Sieciecha²⁴;

¹⁶ Przeglądowa mapa geologiczna Polski, PIG, 1:300 000, 1947, arkusz Radom.

¹⁷ J. Natanson-Leski, *Zarys granic i podziałów Polski najstarszej*, Wrocław 1953, mapa.

¹⁸ A. Rutkowska-Płachcińska, *Uwagi o gospodarce hodowlanej w Polsce w XIII i XIV w.*, „Przegląd Zachodni“, 1955, nr 3/4, s. 594—597.

¹⁹ Nasilów i Opatkowie pochodzą z nadania Jaksy, KKK I, nr 34, r. 1252.

²⁰ Chechły, łąki — nadane zostały klasztorowi przez Krzywosąda, KKK I, nr 34; nazwę tę nosi dziś duża wieś nad strumykiem, w pobliżu jej znajdują się wsie o nazwach: Bierdzież, Mieścisko, Zawada Stara. (Należy zaznaczyć jednak, że dokumenty późniejsze nazwą Chechły określają również łąki położone na północ od Sieciechowa, w pobliżu Janikowa i Kozienic). Podobny zespół wsi wskazujący na dawne osadnictwo, ciągnące się pasem w głąb puszczy radomskiej, widzimy również wzdłuż strugi płynącej bardziej na północ: osady te to Policzna, Gródek, Dziewiątka.

²¹ Duże zmiany zachodzące w krajobrazie sieciechowskim można śledzić na podstawie XVIII w. i XIX w. planów i map (por. T. Wąsowiczówna, op. cit., ryc. 5, 6, 7, 8). Zarówno mapa K. de Perthéesa, jak i mapa wsi starostwa stężyckiego z r. 1759 (WAP Radom, spis 11 nr 113) wskazują istnienie łachy wiślanej pod wpływającą pod sam klasztor, od strony południowej. Podmokłe łąki widoczne zarówno na mapie dzisiejszej w małej skali, jak i na mapie Kwatermistrzostwa wskazują na możliwość przebiegu czy to głównego nurtu czy jakiejś odnogi Wisły wzdłuż lewo-brzeżnej terasy.

²² J. Gacki, op. cit., s. 4 wskazuje na realne przesłanki tej legendy; pisze on mianowicie, że „... jeszcze w 1762 roku na graniczniku na stronie południowej wśród łąk spotykamy łożysko starej Wisły“, którądy niegdyś „płynęła, a wówczas gdzieś gdzie tylko miała wodę“.

²³ Por. przypis 21 i rec. A. Gieysztora cyt. w przyp. 2 (s. 250).

²⁴ *Anonima tzw. Galla Kronika*, s. 82.

o ucieczce samego Sieciecha po bitwie pod Żarnowcem i schronieniu się do swego grodu²⁵ oraz o odwiedzinach Władysława Hermana, który nocą przypląnął tu łodzią z drugiej strony Wisły²⁶. O ile drugi z kolei przekaz bez wątplenia dotyczy Sieciechowa, o tyle pierwsza wiadomość nie jest jednoznaczna i — jak to wykazywał R. Grodecki — można ją odnosić również do jakiegoś innego grodu Sieciecha na Mazowszu²⁷. Powstaje pytanie, gdzie mogło się znajdować wspomniane przez Galla *castrum* sieciechowskie.

Do 1956 r. nie znaleziono w Sieciechowie śladów grodu wczesnośredniowiecznego. Odkryte ostatnio²⁸ na zachód od dzisiejszego miasteczka ślady grodziska na wzgórku zwanym „Wójtową Górą“²⁹, w pobliżu łąki zwanej

²⁴ *Anonima* tzw. *Galla Kronika*, s. 82.

²⁶ Tamże, s. 83.

²⁷ *Anonim* tzw. *Gall, Kronika Polska*, przełożył i opracował R. Grodecki, Kraków 1923, s. 115, przypis 1; R. Grodecki przypuszcza, że oba teksty mogą się odnosić do jakiegoś innego grodu Sieciecha położonego na Mazowszu, zapewne w pobliżu Płocka. Wydaje się, że trafna ta uwaga może się wiązać z wcześniejszym tekstem dotyczącym zabrania Zbigniewa przez ojca na Mazowsze i więzienia go w grodzie Sieciecha; tekst drugi, mówiący o ucieczce Sieciecha po bitwie pod Żarnowcem wiąże się z naszym Sieciechowem; dodatkowym potwierdzeniem wiarygodności tekstu jest ustyutowanie grodu wczesnośredniowiecznego, które wskazuje na wierność opisu Galla.

²⁸ W r. 1956 na jesieni natrafiłam w odległości ok. 1 km na zachód od dzisiejszego miasteczka Sieciechów, na granicy pastwisk i pól uprawnych, na bardzo zniszczone ślady dawnego grodziska z widocznymi wałami i fosą od wschodu. Ceramika tu znaleziona na piaszczystym wzgórku zwanym „Wójtową Górą“ po konsultacji z prof. W. Henslem datowana została na XI w. Grodzisko ulega stałemu niszczeniu przez wybieranie piasku przez miejscową ludność. W trakcie objazdu terenowego z prof. Z. Rajewskim i dr T. Lalikiem na wiosnę 1958 r. stwierdzono, że wały grodziska zostały prawie do reszty zniszczone. Prof. Rajewski sądzi, że ceramikę sieciechowską można datować na wiek XI i XII. Przypuszcza również, że mamy tu do czynienia z grodem Sieciecha, sądzi jednak, że gród funkcjonował i w XII w. Ponownie przeprowadzone badania powierzchniowe potwierdziły jednak dotychczasową datację ceramiki na wiek XI/XII. Późniejszej ceramiki nie znaleziono na grodzisku.

²⁹ Nie udało się znaleźć wzmianek źródłowych, w dotychczas opublikowanym materiale, dotyczących „Wójtowej Góry“. Zarówno Gacki w swojej pracy (ogłoszonej w r. 1872), jak i Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, (1913), s. 146—161 i 81—171, który wydał summiarusz dokumentów sieciechowskich, korzystali z archiwów sieciechowskich, znajdujących się wówczas w Radomiu. Archiwalia te przeniesione do Warszawy zostały w czasie II wojny światowej w dużej mierze zniszczone. W archiwum w Radomiu znajdują się interesujące plany posiadłości klasztornych, częściowo przeze mnie wykorzystane oraz nieznanne mi materiały w aktach Komisji Województwa Sandomierskiego. Wiśniewski posiadane przez siebie dokumenty sieciechowskie ofiarował bibliotece diecezjalnej w Sandomierzu. Kwerenda radomska i sandomierska może wyjaśnić niektóre zagadnienia. Resztki archiwum sieciechowskiego znajdują się obecnie w AGAD w Warszawie, w dziale dokumentów pergaminowych, sygn. 2021—2028, 2030—2032, 5462, 5641, 5644, 5645, 5647, 5654, 5655, 5660—5662, 5667, 5669, 5672, 5673, 5675, 5677, 5679, 5681, 6342, 6765, 7099 (kilka z nich jest innej proveniencji) oraz w aneksach Prokuratorii Generalnej (nr 14). W dokumentach tych znajdujemy interesujący materiał odnoszący się szczególnie do dwóch kompleksów posiadłości sieciechowskich: pogranicza wsi Janiszów i Kozienice, oraz Kobylan i Skaryszewa. Dla zagadnienia lokalizacji grodu por. nr 2027 i 2028; w dość szczegółowym opisie terenów przyległych do klasztoru i miasteczka wymieniono tu m. in. łąny wójtowskie, na których niegdyś osadzono ogrodników, *...et agros advocatorum in oppido Sieciechow, ac argulae dicta Woithowska in oppido Secechow sitae in qua olium... hortulanos collocavit...* Na przedłużeniu łąnów wójtowskich widocznych wyraźnie na „Kopii Mapy Miasta Sieciechowa“ z r. 1846 (WAP Radom, Zb. Kart. rkps 11 nr 114) zaznaczono w XIX w. „szwedzką baterię“. Wiemy na podstawie ana-

„Jaka Grodziska“³⁰ są zapewne pozostałością grodu, o którym wspomina Gall. Przekaz kronikarza pozwala nam ponadto stwierdzić, że gród był zbudowany lub przerobiony całkowicie w końcu XI w. przez Sieciecha, co by się wiązało bądź z jego wzbogaceniem się, bądź ze świeżym nadaniem księżęcy na rzecz palatyna. Gród był trudno dostępny ze względu na wody Wisły, które go otaczały zewsząd: dojście było zapewne łatwiejsze od strony wschodniej, skąd prawdopodobnie prowadziła grobla³¹, jak należy przypuszczać — strzeżona, która łączyła kępę grodową z pozostałym osadnictwem w dolinie Wisły. Do dziś dojazd na przypuszczalne miejsce grodu prowadzi od płn. wsch. od strony gościńca łączącego Sieciechów z Kozienicami; od tej strony również widoczne są dobrze wały i ślady fosy. Oczywiście bez badań archeologicznych nie można stwierdzić, czy pozostałości te są wyłącznie śladami grodu³².

O roli i znaczeniu grodu sieciechowskiego, jako punktu kontrolującego przeprawę wiślańską, świadczyłyby ponadto wiadomości Galla o zatrzymaniu się wojsk Zbigniewa i Bolesława na lewym brzegu Wisły pod grodem³³.

Trzeba z kolei zastanowić się nad sprawą najstarszej osady przygrodowej; gdzie i kiedy mogła się ona rozwinąć? Uwagę naszą zwraca nazwa pastwiska „Ostrowa Wielka“, którą znajdujemy na XIX-wiecznej mapie miasta Sieciechowa³⁴ w pobliżu zniszczonych wałów dawnego grodu (dziś część pól na tym miejscu nosi nazwę Ostrowce); również zastanawia nas

---

logii, że grody wczesnośredniowieczne niejednokrotnie później były nazywane przez miejscową ludność „szwedzkimi okopami“ (toteż i tam szukano grodu Sieciecha). Wizja terenowa z prof. Raje w s k i m pozwoliła stwierdzić, że po dziś dzień zachowana „szwedzka bateria“ jest fortyfikacją nowożytną, a gród wczesnośredniowieczny znajduje się na „Wójtowej Górze“.

³⁰ „Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji (AGAD 2987) zawierają pod r. 1818 protokół śledztwa „Kasy Miejskiej Ekonomicznej Miasta Sieciechowa funduszów“ i m. in. wymieniono realia miejskie, wśród nich: „gront orny na Ostrowie pustkami leżący...“, „Jaka obszerna na Ostrowie...“, „Jaka Grodziska zwana...“. „...Wszystkie gronta są położone w wybornej nadwiślańskiej ziemi, y plon obfity wydają, iednak czasem przez Wisłę zatopione bywają...“.

³¹ Groble takie znamy z Łęczycy, Czerwna, Giecz. Por. A. N a d o l s k i, *Prace wykopaliskowe na grodzisku łęczyckim w latach 1950—1951*, „Studia wczesnośredniowieczne“ t. III, Wrocław—Warszawa 1956, s. 289, 290; A. G i e y s z t o r, *Prace badawcze na Grodach Czerwieńskich w r. 1952*, „Kwartalnik Historyczny“ t. LX, 1953, nr 1, s. 302; W. H e n s e l, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, Warszawa 1956, s. 414; por. również groble-mosty z terenów Meklemburgii: E. S c h u l d, *Die Burgwallinsel in Teterower See, Denkmalpflege im Mecklenburg 1951/52*, s. 200—212, rec. T. U z d o w s k a, „Kwartalnik HKM“ 1953, nr 1/2, s. 204 oraz tegoż autora, *Slawischer Brückenbau vor 1000 Jahren*, „Wiissenschaftliche Annalen“ t. III, 1954, z. 7, s. 285—297, rec. G. L a b u d a, „Kwartalnik HKM“ 1955, nr 1, s. 147. Grobla sieciechowska zapewne tak jak i łącznica prowadziła do głównego szlaku handlowego przebiegającego w pobliżu; w wypadku Sieciechowa — do drogi idącej wzdłuż Wisły przez targ sieciechowski w kierunku Świerży Górnych.

³² Niejednokrotnie grody wczesnośredniowieczne były wtórnie wykorzystywane, czy to jako miejsca do budowy obronnych zamków, czy jako okopy lub szańce w czasie licznych wojen. Często badania archeologiczne w swych górnych warstwach wykrywają ślady bytności późniejszych użytkowników; grody bywały również wykorzystywane jako miejsca nowożytnych cmentarzy, lub masowego pochówku związanego np. z zarazą. Na „Wójtowej Górze“ znajdujemy dużą liczbę kości ludzkich o bliżej nieokreślonej metryce.

³³ *Anonima tzw. Galla Kronika*, s. 82.

³⁴ Fragment XIX-wiecznej mapy miasta Sieciechowa, WAP Radom, spis 11, nr 114 opublikowany został w artykule T. W ą s o w i c z ó w n y, op. cit., ryc. 8.

inna pobliska nazwa lokalna łąki — „łąka Grodziska“³⁵. W dokumencie z 1252 r.³⁶ w partii specyfikującej nadanie Sieciecha dla klasztoru znajdujemy m. in. dwie wsie, Ostrów Większy i Mniejszy, które za czasów Długosza były już zarosłe lasem, a ludność ich oddawała się rabunkom³⁷. Zarówno Ostrów *Maius*, jak i *Minus* znajdowały się zapewne na kępach niedaleko grodu i w pobliżu przeprawy na osi drogi radomsko-łukowskiej³⁸. Podobnie położone są wsie o tej samej nazwie w parafiach Rudno i Kock nad Wieprzem, na osi przeprawy z południa na północ, rozrzucone na kępach w poprzek doliny Wieprza — Ostrów Większy, Ostrów Mniejszy³⁹, Sąsiadka, Mściska, Skarbimierz. Wsie te zapewne ułatwiały przeprawę na drodze Lublin—Łuków. Możliwe, że oba Ostrowy sieciechowskie umieszczone w podobnej sytuacji topograficznej również umożliwiały przeprawę przez bagienną dolinę Wisły. Nieco dalsza geograficznie analogia łączycza⁴⁰ zdaje się w pełni potwierdzać to przypuszczenie, jak i wskazywać także na inną rolę osadnictwa na Ostrowie sieciechowskim. Mogła tu być jakaś większa osada poprzedzająca ośrodek powstały na terenie późniejszego miasteczka. Wiemy, że w wielu ważniejszych ośrodkach miejskich, np. w Łęczycy, Opolu, jak i Poznaniu nazwa Ostrów oznacza teren dawniejszej osady.

W wypadku Sieciechowa mielibyśmy podobną sytuację: nazwa Sieciechów przyjęta zapewne najpierw dla grodu, objęła swym zasięgiem targ i klasztor położone na sąsiednich kępach wiślanych. Możliwe, że targ posiadał także osobną nazwę własną. Wyspa klasztorna, dziś nazywana Opactwem, występuje w źródłach pod określeniem *locus abbatiae*. Wyspy Ostrów *Maius* i *Minus*, na których mieściły się prawdopodobnie osady przyrodowe, były zapewne obejmowane również ogólną nazwą Sieciechów, gdy jednak po upadku grodu uległy stopniowo wyludnieniu na rzecz osad w pobliżu targu, przestały być tak określane. Wymienienie w dokumencie z r. 1252⁴¹ obu Ostrowów świadczy o przesunięciu się punktu ciężkości osadniczego zespołu sieciechowskiego. Dzisiejsza nazwa grodu Sieciecha „Wójtowa Góra“⁴² — zdawałaby się świadczyć, że w jakiś czas po lokacji miasteczka nawet tradycja miejscowa zapomniała o dawnym znaczeniu tego miejsca.

Jak już zwracano uwagę⁴³, niejednokrotnie we wczesnym średniowieczu spotykamy ogólniejsze nazwy dla całego zespołu osadniczego. Jednocześnie jednak poszczególne osady w miarę potrzeby uzyskują nazwy własne, które po przesunięciu się głównego ośrodka osadniczego w inne miejsce pozostają jako nazwy główne i jedyne. Niejednokrotnie po zupełnym upadku osady pozostaje jedynie nazwa polna, jak to widzimy na przykładzie sieciechowskim: Ostrów i łąka Grodziska.

³⁵ Por. przypis 30.

³⁶ KKK I, nr 34, r. 1252.

³⁷ J. Długosz, LB III, s. 271.

³⁸ Por. mapa.

³⁹ J. Długosz, LB III, s. 251.

⁴⁰ T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy*, „Kwartalnik HKM“ t. IV, 1956, nr 4, s. 651.

⁴¹ KKK I, nr 34, r. 1252.

⁴² Nazwa ta jest używana współcześnie przez mieszkańców Sieciechowa.

⁴³ T. Lalik, op. cit., s. 650.

W trakcie poszukiwań terenowych, prowadzonych na wiosnę 1958 r. z prof. R a j e w s k i m, udało się znaleźć jeszcze jeden człon wczesnośredniowiecznego ośrodka osadniczego w Sieciechowie: w niewielkiej odległości na północ od Wójtowej Góry, na kępie, w pobliżu starorzecza Wisły, istnieje kilka chałup, dziś zwanych kolonią sieciechowską — Siedliska. Mamy tu zapewne do czynienia z wsią Sielce, znaną nam z dokumentu 1252 r. jako własność klasztoru z nadania Sieciecha; wieś ta za Długosza należy do grupy wsi zaginionych. Na mapie Kwatermistrzostwa oznaczona jest kursywą, jako Sieciechów.

4. Targowisko sieciechowskie, podobnie jak i w innych ośrodkach zarówno typu miejskiego jak i wiejskiego (por. np. Chełm nad Rabą)⁴⁴, rozwinęło się zapewne w pewnym oddaleniu od grodu i osady na Ostrowiu, najprawdopodobniej na sąsiedniej kępie położonej na pñ. wsch. od grodu, na której znajduje się obecnie miasteczko Sieciechów. Położenie tej kępy na skrzyżowaniu dwu szlaków zdążających ku przeprawom, jak i sam wydłużony jej kształt, stwarzało dogodnie ku temu warunki. Tu właśnie, w ośrodku włości, w połowie drogi pomiędzy Opactwem a dawnym grodem, na skraju dwu regionów gospodarczo różnych, nizinnej doliny rolniczej i posiadłości leśnych — mógł się rozwinąć ośrodek rynku lokalnego dla najbliższego terenu. Tego rodzaju targi w okresie wczesnośredniowiecznym niejednokrotnie były miejscami wymiany i dla handlu⁴⁵ dalekosiężnego. Czy forum sieciechowskie i znany nam XII-wieczny targ w Kochowie odgrywały tę rolę, trudno powiedzieć, nie ma jednak powodów, by temu przeczyć.

Targ sieciechowski, jak wiemy z XIII-wiecznego potwierdzenia nadania dóbr dla klasztoru, stanowił wraz z zespołem okolicznych wsi dotację domniemanego fundatora Sieciecha. W takim razie musiał powstać jeszcze przed fundacją klasztoru.

Wokół placu targowego rozwinęła się później większa osada, a z czasem miasteczko, którego wydłużony prostokątny rynek wskazuje na dawne powstanie i uprawdopodobnia przypuszczenie, że rozwinął się z wcześniejszego targowiska. Znany przykład Żarnowa⁴⁶, gdzie miasteczko wyrosło na miejscu dawnego targowiska, zdaje się wskazywać na korzystne strony takiego rozwiązania: więcej miejsca i swobody pod zabudowę oraz położenie bezpośrednio na szlaku handlowym. Było to bez wątpienia i w wypadku Sieciechowa wygodniejsze, niż ścieśnianie się w niewielkiej, trudno dostępnej kępie przygrodowej.

W północnym rogu rynku obecnego miasteczka znajduje się kościół św. Wawrzyńca, należący do Opactwa; jeszcze do 1502 r. był on sieciechowskim kościołem parafialnym, w tym czasie dopiero został inkorporo-

⁴⁴ Por. Chełm nad Rabą i Targowiska. *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (= KDM), wyd. F. Piekosiński, t. II, nr 376, r. 1198, oraz Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, s. 132, nr 143; por. również rozmieszczenie wczesnośredniowiecznego Krosna: Miejsce, Krosno i Targowiska, T. Lalik, op. cit., s. 645.

⁴⁵ Por. np. Skaryszew, KDM II, nr 355; St. Arnold, *Władztwo biskupie na grodzie wólbońskim w wieku XIII*, Lwów—Warszawa 1921, s. 20—25, 60.

⁴⁶ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* t. I, nr 7, r. 1136, jak również znane nam przykłady z pracy H. Müchla, *Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV wieku*, Kraków 1946, s. 143 nn.

Fragment mapy kwatremistrzostwa (ok. 1830).

Legenda 1. „Wójtowa Góra” — gród wczesnośredniowieczny 2. Ewentualne podgrodzie 3. Ewentualna osada wczesnośredniowieczna 4. Osada targowa 5. Miejsce klasztoru benedyktyńskiego

wany do nowozbudowanego kościoła klasztornego. Nieznany jest nam czas jego powstania, ale ponieważ wezwanie św. Wawrzyńca⁴⁷ spotykane jest na naszych terenach niejednokrotnie we wcześniejszym średniowieczu, można przypuszczać, że kościół ten powstał już w XII w., jako kościół w związku z targiem, może jeszcze przed fundacją opactwa.

W dokumencie wymieniono również karczmy będące własnością opactwa, jednak bez oznaczenia, gdzie się znajdowały. Część z nich zapewne lokalizowała się na kępie targowej. Wzrost osadnictwa wokół targu, przesunięcie koryta Wisły czy może założenie nowego grodu kaszelańskiego w pobliżu miasteczka lub klasztoru, wszystko to wpłynęło na powolny upadek grodu i osady na Ostrowiu. Główny punkt ciężkości ośrodka sieciechowskiego przenosi się więc ku północnemu wschodowi.

Nie znana nam jest data powstania *civitas* sieciechowskiej. Literatura przyjmuje, że zapewne w XIV w. Sieciechów ma już charakter większej osady i zapewne prawo magdeburskie⁴⁸. Intensywny ruch na drogach handlowych toruńskich⁴⁹ wpłynął korzystnie na jego rozwój; w XIV w. mamy tu poświadczoną komorę celną oraz znane nam są opłaty taryf celnych, płacone w Sieciechowie i na cle nad Wieprzem⁵⁰. Wzrost w XIV w. Stężyca, która z czasem przechwytyje handel prowadzony na tych drogach, łączy się częściowo z upadkiem miasteczka, które podobnie jak Puchaczów⁵¹ do ostatka zostaje własnością klasztoru. Przyczyny upadku Sieciechowa i wzrostu Stężyca związane były z wyżej wymienionym przesunięciem koryta rzeki ku północnemu wschodowi. W wyniku analizy późniejszych materiałów dotyczących ośrodka sieciechowskiego wydaje się oczywiste, że główne centrum osadnicze, jak i sam węzeł drożny związany z przeprawami, przesuwają się konsekwentnie „za“ korytem Wisły ku północnemu wschodowi, by w końcu XIV w. zrezygnować z tej „pogoni“ i ze swego znaczenia na rzecz Stężyca, która wyrasta nad nowym korytem rzeki, przesuniętym ok. 2,5 km na północ od zabudowań klasztornych.

5. W poszukiwaniu czwartego poza grodem, osadą przygodową i targowiskiem elementu wczesnośredniowiecznego zespołu sieciechowskiego, należy się zastanowić, gdzie mógł się znajdować wymieniony w źródłach *locus abbatiae* — miejsce klasztoru benedyktyńskiego; jaki był jego stosunek do całego zespołu osadniczego i w jakim czasie można przyjmować jego założenie.

⁴⁷ Z. Kozłowska-Budkowa, *Płockie zapiski o cudach z r. 1148*, „Kwartalnik Historyczny“ t. XLIV, 1930, cz. I, s. 341—348; por. s. 345 oraz *Anonima tzw. Galla Kronika*, s. 127, 128.

⁴⁸ J. Długosz, LB III, s. 261: *...idem in eodem oppido est advocatia sed redempta est pro monasterio...* Losy miasteczka od XIV w. por. *Słownik Geograficzny* t. X, s. 492; J. Gacki, op. cit., s. 67—76.

⁴⁹ S. Weyman, *Cła i drogi w Polsce piastowskiej*, Poznań 1938, s. 102. Zarówno lokalizacja Sieciechowa na mapie, jak i ustalenie kolejności punktów celnych na omawianym szlaku nasuwa szereg wątpliwości. Por. również M. Magdański, *Organizacja kupiectwa i handlu toruńskiego do r. 1403*, Toruń 1939.

⁵⁰ *Hansisches Urkundenbuch*, bearb. von K. Höhlbaum, t. III, nr 559. Spis dróg toruńskich (1350—60): *Thelonea antiqua in Ladimiriam*: cło nad Wieprzem i cło w Sieciechowie, nr 631, por. M. Magdański, op. cit., s. 55.

⁵¹ J. Gacki, op. cit.

Nie znając zmian topografii Sieciechowa większość autorów⁵² umieszcza pierwsze opactwo na grodzie. Sprawa ta dla Davida⁵³ nie przedstawia wątpliwości, inni autorzy ostrożniej formułują to samo twierdzenie. Pozostaje nam wobec tego ponowna analiza podstawy źródłowej. Dotychczasowe zapoznanie się z ceramiką z grodu Sieciechowa wskazuje na przełom XI/XII w. jako ostatnią fazę funkcjonowania tego grodu. Nic nie wskazuje na to, by mieścił się tu klasztor czy też gród kasztelański lub późniejszy zamek kazimierzowski. Za to fragment romańskiej ściany, ukrytej za prezbiterium kościoła klasztornego w Opactwie, zdaje się wskazywać na istnienie tu budowli, powstałej w XII w., a najpóźniej na przełomie XII/XIII w. Czy wzniesiono ją na nowym grodzie lub w dawnej osadzie, trudno w tej chwili ustalić.

Analiza topografii terenu wskazuje, że przede wszystkim w rachubę mogła wchodzić dzisiejsza kępa klasztorna, gdyż była ona najbliższa w sąsiedztwie targu i jak się wydaje nie zajęta intensywniejszym osadnictwem. Położenie sieciechowskiego klasztoru pod względem topograficznym nie jest typowe dla stosunków benedyktyńskich, gdyż — jak wiemy⁵⁴ — klasztory te w przeciwieństwie do cysterskich, budowano raczej na wzniesieniach, unikając dolin rzecznych. Znajduje to jednak analogie w materiale polskim.

Kiedy nastąpił moment fundacji klasztoru sieciechowskiego, nie jest całkowicie wyjaśnione. Za fundatora klasztoru większość autorów uważa Sieciecha Młodszego, zapewne syna palatyna. Studia Davida potwierdziły to przypuszczenie⁵⁵. Dawniejsza historiografia przyjmuje datę fundacji na lata 1132—39⁵⁶. David przesuwają ją raczej na okres późniejszy⁵⁷, pomiędzy r. 1150—1166, na czasy rządów Henryka Sandomierskiego. Pogląd ten nie wydaje się słuszny⁵⁸, natomiast na uwagę zasługuje inne spostrzeżenie tego uczonego dotyczące związków Sieciechowa z Tyńcem⁵⁹, gdzie znajdują się relikwie dziesięciu tysięcy męczenników z Góry Ararat; klasztor sieciechowski prócz wezwania Najśw. Marii Panny posiada w tytule tych właśnie męczenników. W pobliżu posiadłości klasztornych spotykamy ponadto dawne wezwanie — św. Idziego — w kościele w Suchej i w Kurowie.

Posiadłości klasztorne, prócz omówionej już części pochodzącej z nadania Sieciecha, można dość ogólnie podzielić na cztery grupy: zespół radomsko-skaryszowski, powiązany z obsługą kościoła św. Piotra w Radomiu; zespół w pobliżu Jastkowa i drugi na południowy wschód od Lublina (oba

⁵² J. Gacki, op. cit., s. 21, uważa, że początkowo benedyktyni byli na zamku Sieciecha, który miał być na tym samym miejscu co dziś klasztor położony.

⁵³ P. David, op. cit., s. 67.

⁵⁴ T. Manteuffel, *Rola cystersów w wieku XII*, „Przegląd Historyczny“ t. XXI, 1950, s. 191.

⁵⁵ P. David, op. cit., s. 68; P. David, *La Pologne dans l'obituaire de Saint-Gilles en Languedoc au XII-e siècle*, „Revue des Études Slaves“ t. XIX, 1939, z. 3/4. s. 217—226 oraz *Miracula Sancti Egidii*, MGH SS t. XII, s. 321.

⁵⁶ J. Gacki, op. cit., s. 15; *Słownik Geograficzny* t. X, s. 491.

⁵⁷ P. David, op. cit., s. 67.

⁵⁸ Całe nadanie sieciechowskie nie pochodzi z tego samego okresu czasu; główny zrab mógłby być dany przez Sieciecha przy fundacji, a następnie w ciągu XII w. uposażenie narastało w miarę kolejnych darowizn. Dokument z r. 1252 potwierdza stan posiadania z poł. XIII w., lecz z samego układu dokumentu widać, że uposażenie nie jest tu wymienione w kolejności chronologicznej.

⁵⁹ P. David, op. cit., s. 68.

pochodzące przeważnie z nadania Jaksy) oraz cło w Piotrawinie⁶⁰. Należy zwrócić uwagę, że wszystkie te posiadłości znajdowały się na intensywnie uczęszczanych szlakach wczesnośredniowiecznych, łączących terytoria nadbużańskie z ziemiami polskimi. Ponadto klasztor otrzymał prawo patronatu kościoła św. Andrzeja w Krakowie⁶¹.

Dogodne położenie majątków klasztornych umożliwiło ich należyte wykorzystanie (mimo to późniejsze zmiany prowadzą oczywiście do komasacji), a położenie Sieciechowa ułatwiało administrację.

Ważnym wydarzeniem w XIII-wiecznych dziejach Sieciechowa, które zajmuje dużo miejsca na kartach kronikarzy, a nam dostarcza informacji o klasztorze i grodzie kasztelańskim — jest uwięzienie i ucieczka Bolesława Wstydliwego z matką. Najstarszym dokumentem tego Opactwa jest poświadczenie posiadłości klasztornych, uczynione przez tego księcia w kilkanaście lat po uwolnieniu. Trzynastowieczne źródło wspomina o darowiznie księcia na rzecz Klemensa z Ruszczy⁶²; jest to akt wdzięczności za pomoc w zorganizowaniu ucieczki z więzienia sieciechowskiego. Bliżej nieznane źródło⁶³, z którego Długosz czerpie wiadomości o tym fakcie, informuje nas o uwięzieniu przez Konrada Mazowieckiego w r. 1233 Grzymisławy i Bolesława *in Czirsko castro suo forti*⁶⁴, następnie o przeniesieniu *illos in Syecyechoviense castrum supra fluvium Wisla*. W następnym zdaniu przekaz Długosza staje się niejasny. Po pierwsze powtarza (zdawałoby się niepotrzebnie) informację o zamknięciu Bolesława w zamku czerskim; po drugie pisze, że Władysław Odonic interweniuje w tej sprawie, namówiony przez wojewodę krakowskiego Marka⁶⁵ (w tym czasie wojewodą krakowskim jest już nie Marek, ale Teodor Gryfita); po trzecie pisze, że w związku z tą interwencją Konrad przenosi swoich więźniów *in coenobium Syecyechoviense*. Pod r. 1234 Długosz opisuje⁶⁶ szczegółowo ucieczkę księcia z matką po przeszło rocznym pobyciu *in Syecyechoviensi castro*; ucieczka ta została zorganizowana przy pomocy opata sieciechowskiego, Mikołaja, z pochodzenia Francuza, który przekupił strażę *castris Syecyechoviensis* i Bolesław z matką na podstawionych tajemnie wózkach z więzienia umknę-

⁶⁰ KKK I, nr 54, r. 1252.

⁶¹ Por. St. Zachorowski, *Kraków biskupi*, „Rocznik Krakowski“ t. VIII, s. 103—126 oraz rec. St. Zakrzewski ego, „Kwartalnik Historyczny“ t. XXI, 1907, s. 448—456. Por. słuszną uwagę o roli rodu Starzów w małopolskich fundacjach benedyktyńskich, P. David, op. cit., s. 78.

⁶² KDM II, nr 436, r. 1252: *...qui sua industria nos de captivitate patris nostri ducis Conradi liberavit per exploratores suos et nuncios fideles et pristinae restituit libertati...*

⁶³ Por. A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór dziejów Polski Jana Długosza (do r. 1384)*, Kraków 1887, s. 232. Nieznane jest źródło następujących wiadomości zapisanych u Długosza pod r. 1233: a) osadzenie Grzymisławy i Bolesława w zamku czerskim, b) wdanie się w tę sprawę Władysława Odonica, na prośbę Marka wojewody (od r. 1231 występuje Teodor jako wojewoda krakowski, por. KDM I, s. 20 nn) i przeniesienie więźniów do klasztoru sieciechowskiego. M. Łodyński, *Stosunki w Sandomierskim w latach 1234—1239*, „Przegląd Historyczny“ t. XIV, 1912, s. 3 próbuje całą sprawę uwięzienia cofnąć na rok 1231, ale na przeszkodzie temu stają wiadomości z bulli z roku 1233. Ze sprawą uwolnienia Bolesława związani są trzej przedstawiciele rodu Gryfitów (Klemens z Ruszczy, por. przyp. 62, Teodor i ew. Marek). Możliwe, że należałoby przyjąć propozycję Z. Budkowiej, że źródłem wiadomości Długosza w tej sprawie był zaginiony rocznik mazowiecki.

⁶⁴ J. Długosz, *Historia Poloniae* t. II, s. 241.

⁶⁵ Por. przyp. 63.

⁶⁶ J. Długosz, *Historia Poloniae* t. II, s. 242.

li. Kronika Wielkopolska⁶⁷ ze swej strony potwierdza, że Konrad swoich więźniów trzymał *in castro Szczechow*. W tekście tym, jak i na ogół u Długosza, wyraźnie mowa o grodzie sieciechowskim, tym bardziej dziwna wydaje się wzmianka o uwięzieniu w klasztorze. Wobec niejasnych sformułowań źródeł zrozumiałą jest wniosek jaki wyciąga nasza literatura⁶⁸ przyjmując, że klasztor sieciechowski nie przestał być w tym okresie czasu zamkiem. Najprostsze byłoby przyjęcie tezy o funkcjonowaniu klasztoru na grodzie kasztelańskim, którego relikty mogłyby wykazać jedynie badania na terenie Opactwa. Należy jednak przyjąć i inne możliwości, jak np. że klasztor był w tym czasie inkastelowany, lub też że gród kasztelański znajdował się w pewnym oddaleniu lecz na tej samej kępie. Zastanawia fakt, że Długosz nic wyraźnego na ten temat nie wspomniał, przedstawiając nam szczegółowy opis klasztoru i jego okolic⁶⁹. Wspomina co prawda w innym miejscu⁷⁰ o budowie i wzmocnieniu zamku sieciechowskiego, ale odnosi się to z pewnością, tak jak i przekaz Janka z Czarnkowa⁷¹, do zamku kazimierzowskiego. Oba te przekazy wyłączam z obecnych rozważań, gdyż intensywne wylewy Wisły na przestrzeni wieków zniszczyły ruiny zamku kazimierzowskiego, o których wspomina jeszcze w XVI w. kronika R. Heidensteina⁷² i trzeba by wszcząć osobne poszukiwania w celu ich lokalizacji. Zwalazcza należałoby wyjaśnić, czy gotyckie fundamenty ceglane, na które napotyka ludność miejscowa na dnie jeziora Czaple przylegającego do miasteczka Sieciechów, nie są pozostałością po XIV-wiecznych ruinach zamku kazimierzowskiego.

Fakt, że nie zlokalizowano dotąd zamku kasztelańskiego, o którym wspomina Długosz⁷³ i Kronika Wielkopolska⁷⁴, łączy się ściśle z samym zagadnieniem kasztelanii sieciechowskiej.

Mimo że kasztelanów sieciechowskich znamy dopiero z XIII w.⁷⁵, zdaniem St. Arnolda⁷⁶ już w końcu XI w. można się domyślać kasztelanii na terenie Sieciechowa. Pogląd ten nie wydaje się zbyt przekonujący. Sformułowanie Galla⁷⁷ wskazuje raczej, iż gród ten w XI w. był własnością Sieciecha i ośrodkiem jego dóbr, a nie grodem kasztelańskim.

⁶⁷ *Kronika Wielkopolska*, MPH II, s. 555.

⁶⁸ J. Gacki, op. cit., s. 17, opierając się na Długoszu twierdzi, że klasztor w tym czasie był zamkiem. Odmienne to przedstawia B. Chlebowski, op. cit., s. 492, że obok klasztoru zamek nie przestaje istnieć. Więzi tu Konrad Bolesława z matką, a opat ułatwia im ucieczkę.

⁶⁹ J. Długosz, LB III, s. 261.

⁷⁰ J. Długosz, *Historia Poloniae* t. III, s. 324.

⁷¹ MPH II, s. 625.

⁷² R. Heidenstein, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594*, tłum. M. Głiszczyński, Petersburg 1857, t. I, s. 17, opisuje: „...gdy to się działo, partia francuska i austrijaci przeciwni jako to wojewodowie: krakowski Zborowski, Tarło lubelski, Tęczyński bełzki oddalili się do ruin starego zamku w Sieciechowie...”. Czy wyróżnienie w przekazie „starego zamku” miało znaczyć odróżnienie od zamku nowego lub istniejącego, nie wiadomo, może sformułowanie to ma oznaczać jedynie dawność pochodzenia zamku.

⁷³ Por. przyp. 70.

⁷⁴ Por. przyp. 67.

⁷⁵ Florian występuje w r. 1229 I, nr 12; Gosław, 1250 r. KDM I, nr 32, Krystyn, 1283 r., KDM II, nr 495.

⁷⁶ St. Arnold, *Terytoria plemienne*, s. 90.

⁷⁷ *Anonima tzw. Galla Kronika*, s. 82.

Zastanawia nas również brak na badanym terenie śladów własności książęcej. Już dokument z r. 1191, omawiający uposażenie kolegiaty sandomierskiej⁷⁸, wykazuje lukę w konsekwentnym, jak to wykazał T. Lalik⁷⁹, przekazywaniu książęcych kościołów w ośrodkach kasztelańskich. Kościół sieciechowski, jeżeli istniał w tym czasie, zależny był od benedyktynów lub miał swego świeckiego właściciela, w każdym razie nie był w dyspozycji księcia. Z dokumentu r. 1252 dowiadujemy się o nadaniach Henryka Sandomierskiego na rzecz klasztoru w okolicy Piotrawina i wzgórz kazimiersko-nałęczowskich. Bliższe klasztorowi nadania pochodzą od miejscowych feudałów. Wśród nich na plan pierwszy wybija się Jaksa.

Utworzenie kasztelanii wiązać należy wyraźnie z poł. XII w. i jakąś klęską życiową czy polityczną przedstawiciela rodu Starzów⁸⁰ zakończoną konfiskatą dóbr, o które bezskutecznie dopominają się potomkowie⁸¹. O ewentualnym zasięgu kasztelanii sieciechowskiej mogą dać pewną wskazówkę granice archidiakonatu radomskiego z XIV w.⁸², które w tej okolicy obejmują parafie prawobrzeżne, tj. Stężycę, Kochów, Samogoszcz, Korytnicę. Dopiero Serokomla i parafie między Wisłą a Wieprzem należą do archidiakonatu lubelskiego.

Wydaje się, że zarówno genezy kasztelanii sieciechowskiej, jak sprawy jej zasięgu nie sposób rozwiązać bez zapoznania się z charakterem i etapami rozwojowymi zespołu osadniczego w Świerżach. Sprawa ta zostanie omówiona osobno w dalszych rozważaniach na temat północnego zasięgu osadnictwa małopolskiego w rejonie ujścia Wieprza i Pilicy do Wisły.

6. Analiza topografii małego ośrodka kasztelańskiego pozwoliła lepiej poznać jego rozwój znajdujący bardzo fragmentaryczne odbicie w źródłach pisanych:

1) Gród Sieciecha znajdował się na kępie otoczonej wodami Wisły, zapewne w pobliżu nurtu rzeki. Łączyć go można z dużym prawdopodobieństwem z pozostałościami umocnień na Wójtowej Górze, poświadczonymi ceramiką datowaną w przybliżeniu na wiek XI/XII. Najbliższa kępa, przytykająca do grodu Ostrowa Wielka (*Ostrów Maius*), była zapewne również zamieszkała w tym czasie i stanowiła osadę przygodową. Na nieco bardziej oddalonej na płn. wsch. kępie znajdowało się targowisko. W okresie późniejszym na jego miejscu wyrosło miasteczko.

2) Źródła nie podają, gdzie osadzono w XII w. pierwszy konwent benedyktyński. Na obecnym miejscu znajdował się on najpóźniej od przełomu XII/XIII w. Jednak wątpliwość, czy nie został przeniesiony z dawnego grodu Sieciecha, ewentualnie z nie zlokalizowanego grodu kasztelańskiego, rozstrzygnąć mogą badania architektoniczne fragmentów murów średniowiecznych na terenie klasztoru i dalsze poszukiwania archeologiczne.

⁷⁸ KDM I, s. 5, r. 1191.

⁷⁹ T. Lalik, *Osadnictwo Sandomierszczyzny wczesnośredniowiecznej* (w maszynopisie).

⁸⁰ Por. przyp. 61.

⁸¹ J. Długosz, LB III, s. 260, najazd Toporczyków ze Szczekarzowic.

⁸² St. Arnold, *Terytoria plemienne*, s. 90.